

Tóth Emese:

„General Bumbum.” A *Borsszem Jankó* Ábrányi-portréja

Bibliográfiai adatok:

Szerző: Tóth Emese

Cím: „General Bumbum.” A *Borsszem Jankó* Ábrányi-portréja

Kiadás adatai: Budapest: Zene tudományi Intézet, Magyar Zene történeti Osztály, 2022

Publikálás dátuma: 2022. december 22.

DOI-azonosító: 10.23714/mzo.024

DOI-hivatkozás: <https://doi.org/10.23714/mzo.024>

Licenc: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Verzió: 1.0

TÓTH EMESE

„GENERAL BUMBUM.”
A *BORSSZEM JANKÓ* ÁBRÁNYI-PORTRÉJA

A BTK Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténet Osztály által rendezett „Magyarország zenetörténete a 19. században” című konferencián (2022. december 19.) elhangzott előadás írásos változata.

Ábrányi Kornél a magyar zene Bumbum generalisa; teljes nevén Csinadratta Bum bum bum; mert ő, mint polygon (sokoldalú) zsíni, nem elégszik meg a bombardonok bumjával, hanem teljes mértékben felhasználja a rézharsonák és tányérok csinadrattáinak hatását. Ha mindenképp az, aminek hiszi magát, pedig egy nagy bölcs szerint az: akkor Ábrányi Kornél a magyar zene vezére, vagy a magyar fene zenéje. Szerencsére már „háromszáz esztendő óta, mindig bús a magyar nóta”, s ezért nem foghatjuk rá, hogy Ábrányi vezérlete miatt búsulta úgy neki magát.¹

Így kezdődik a *Borsszem Jankó* 1872. augusztus 4. számának címlapjához készült kísérőszöveg. A nem túl hízelgő írás nem az első s nem is az utolsó ilyen hangvételű példa a magyar nyelvű élclapok között. A *Bolond Miska* 1863-tól tünteti ki figyelmével a zeneírót hol a *Zug-*, hol a *Cigánylapok* szerkesztőjeként, hol a *Zenészeti Lapok* folytatását elhegedülő Szent Dávidként, hol Arany János Zách Klára-ballada-travesztiájának Pázmándy Dénest szerkesztői rangba segítő mellékszereplőjeként.² Báró Bikfic Mihaszny Tuhutumhoz írt Liszt-koncertélménye kapcsán Ábrányi Corneille „igen csinos nocturne”-jét dicséri.³ A Kisfaludy önképezde Marhahus [Bartalus] Istvánja pedig a muzsika történetéről tett humorisztikus felolvasásában határozottan jelenti ki: „A muzsikások azonban mind kiképzett eszű emberek. Például: én, Reményi és Ábrányi Kornél. Ennyit a zene történetéről átaljában.”⁴

A Bumbum generál kifejezés az idézett szövegben explicite is utal Offenbach *Gerolsteini nagyhercegnő* című operettjének Bum bárójára,⁵ aki a birodalmat botcsinálta hadúrként védi. Ha csak az élclapok general Bum-rangját viselő személyeket nézzük, úgy mind a fikatív, mind a valós alakok is határozottan katonai, de kompetenciában annál inkább meg-

1 „General Bumbum”, *Borsszem Jankó* 5/240 (1872. augusztus 4.), 2.

2 „Bolond Miskaságok”, *Bolond Miska* 3/40 (1863. október 18.), 165; „Vegyes hírek és események” *Bolond Miska* 11/44 (1870. október 30.), címlap; „Ballada. (Éneklí egy hegedős a XIX. században)”, *Bolond Miska* 13/13 (1872. március 24.), 50.

3 „Báró Bikfic levele gr. Mihaszny Tuhutumhoz”, *Bolond Miska* 13/13 (1872. március 24.), 51.

4 „A Kisfaludy-önképezdeből”, *Bolond Miska* 15/44 (1874. november 1.), 227.

5 „... mint a Gerolsteini hercegnőben...”, „General Bumbum”, *Borsszem Jankó* 5/240 (1872. augusztus 4.), 2.

kérdőjelezhető karakterjegyeket viselnek. Előbbire a *Borsszem Jankó* 1887. március 27-iki számában *Suttyomberki Dárius a helyhezet signaturájáról* írt sorai tanúskodnak, miszerint az éjjel megálmodott, de reggelre kiásított stratégiai plánumból csak arra emlékszik homályosan, hogy azt „a nagy general Bumbummal együtt főztük ki egy sátorban, és három felől támadtuk meg a muszkát: Európából, Ázsiából és Afrikából.”⁶ Valós személy azonban Az *Üstökös* 1882. augusztus 27-iki *Arczképcsarnok*ában bemutatott ifjabb Ráday Gedeon, aki Tisza Kálmán sógoraként honvédelmi miniszter lett, nem is akárhogyan: „Pif, paf puff, radi di di bumm, Ő leszen a General Bumbum, a Tisza dínasztia első hajtása”.⁷

Ábrányi zenei hadvezérségét sugallja Az *Üstökös* 1873. augusztus 30-án közölt, a Zeneakadémia jövődő tanárai számára szervezett „Nagy zeneakadémia” is, amelynek 3. műsorszáma a

Kallai nagy kettős sopránhang és nagydobra, a Fővárosi és Zenészeti lapokban, a „Zeneakadémia ügyében” folyt ösmeretes polémia szerint járnak id. Ábrányi Kornél és Nikolics Sándor. Zenejét szerzette Festetich Leó gróf. A szereposztás következő: Nikolics éneklí a soprán részt a flaután. Ábrányi a nagy dobót nagy dob hiányában üti a Nikolics hasán. A taktust verné de nem meri Leó gróf az Ábrányi hátán.⁸

A *Borsszem Jankó* előadásom címét is adó karikatúráján az „egész súlyával a magyar zene-művészet oltárára helyezkedett” Ábrányija a nagyváradi dalárünnepély tábornoka. Generális öltözékben látható, katonai dob tetején állva a néző felé háromnegyedes profillal fordulva. Jobbjában karmesteri pálcát tartva széttárt karokkal vezényel. Színes alakja mögött kottából éneklő férfikar, parodisztikus karakterekkel. A sárga-fekete – nem mellékesen Habsburg színszimbolikát idéző – könyvmaton több parodisztikus elem is megfigyelhető. A generál – nevével ellentétben – nem katonai egyenruhában feszít, a militáns jelleget csak tollas kalap valamint a frakkon látható díszgombok sugallják – ez utóbbiak pedig a klasszikus és humorisztikus értelemben is értelmezhető líra-formákat mutatják. Kard nem lévén nála (vagy éppen ahelyett) a karmesteri abrakadabra-pálca látszik kirántva a dalársereg vezérének övhüvelyéből. A leírás szerint:

körülötte hadserege, amely nem három (mint a Gerolsteini hercegnőben) hanem négy részre osztva, szögezi négyféle (tenore I-o, tenore II-o, basso I-o, basso II-o) kaliberű torkát ellenségére, a közönségre. Sokan azt hiszik, hogy az ott összeállandó dalárkar valóságos dalabáj lesz; mások félnek, hogy dalabaj, vagy pláne dalaszörny lesz. Se baj, helyre üti azt Tisza Kálmán, a magyar Dalai Láma, a kit tán azért választatott meg az ünnepély elnökének, mert országgyűlési dalai lamentabilitás tekintetében bizonyára felülmulják Ábrányi Kornél sajátkezű magyar nótáit is.⁹

6 „Suttyomberki Dárius a helyhezet signaturájáról”, *Borsszem Jankó* 20/13 (1887. március 27.), 4.

7 Szatir.: „Az „Üstökös” arczképcsarnoka. Ifj. Gróf Ráday Gedeon.”, *Az Üstökös* 25/35 (1882. augusztus 27.), 2. A címlapon közölt karikatúrán látható Ráday-fej egy (feltehetően Tisza kezében tartott) dobzból kiugró fakardot tartó játékkatona figurája.

8 „Nagy zeneakadémia”, *Az Üstökös* 16/35 (1873. augusztus 30.), 413.

9 „General Bumbum”, *Borsszem Jankó* 5/240 (1872. augusztus 4.), 2.

A kép jobb alsó sarkában látható mesterjegy tulajdonosa Jankó János (1833–1896). A Pesten és Bécsben tanult festő megélhetésből kapott rá az élclapok illusztrálására. 1899-es életrajza¹⁰ alapján nehezen viselte a szerkesztők által gyakran preferált maró gúnyt, így inkább kreativitása, ötletes humora tette rajzait ismertté itthon és külföldön is. A többek között zsánerképeket, Petőfi-illusztrációkat készítő Jankó nemcsak az első képregény készítője volt, de politikai állásfoglalástól függetlenül az egyik legkeresettebb illusztrátora is a korabeli élclapoknak.¹¹ A hozzá hasonló rajzoló munkái igen keresettek voltak a 19. század második felében virágzó közéleti élclapok szerkesztői körében.

Ábrányi alakja és tevékenysége az álhírekben és valós események kikarikírozásában remek lehetőségeket kínált a politikai humorlapok képanyagának készítéséhez. Dalárvezérsége szakrális színben jelenik meg a *Bolond Istók* 1884-es, a miskolci dalártalálkozó felvonulását ábrázoló karikatúráján, amely esemény főispáni fogadtatásán „Bartay Ede tisztelt elnökünk országos trémája miatt szóhoz nem jutván, a benne szorult szónoklatot én mondom el.” – felkiáltással kezd bele retorikájába „Viharos taps, éljen, mozsárlövés, harangozás” barokkos fordulatai közben.¹²

Az *Üstökös* 1873. októberi számának Liszt-jubileum leírása Ábrányi kinézetét veszi célba. Eszerint „A Lisztjubileum alkalmával az öreg maestro a többi közt, abban a megtiszteltetésben is részesül, hogy idősb Ábrányi Kornél leberetváltatja a szakállát, Reményi Ede pedig Török József »nincs többé kopasz fejével« megnöveszti a haját, hogy az ünnepelthez jobban hasonlítsanak.”¹³

Ábrányi Liszt iránti hódolata hálás témának bizonyult. A *Borsszem Jankó* 1869. május 9-én *Liszt-bankét* címmel közli a zeneszerző tiszteletére adott esemény történéseit, hízel-

10 Szana Tamás, *Jankó János élete és munkái* (Budapest: Az Athenaeum Irod. és Nyomdai R. Társulat kiadása, 1899; Magyar műtörténeti monographiák 3).

11 A bécsi *Kikeriki* mellett az itthoni *Bolond Miska*, *Az Üstökös*, a *Borsszem Jankó* valamint a *Vasárnapi Ujság* számára dolgozik. Szana, *Jankó János élete és munkái*, 35, 43. Jankó János karikatúráinak változatosságáról: Thuróczy Gergely, „Élclapok mostohagyermeké» – Jankó János és a magyar képregény kezdetei a Bolond Miskában”, in Szvoboda Dománszky Gabriella (szerk.), „Képes világ”: Tudományos konferencia a 19. századi magyarországi illusztrált sajtóról, *Tanulmányok Budapest múltjából* 39 (Budapest: Budapesti Történeti Múzeum, Országos Széchényi Könyvtár, 2014), 249–276. Az élclapokról és azok illusztrátorairól bővebben: Buzinkay Géza (válog.), *Műferdítések és poétai rugamok. XIX. századi élclapjaink paródiái és travesztiái* (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1983; Magyar Hírmondó); Buzinkay Géza, *Borsszem Jankó és társai – Élclapok és karikatúrák* (Corvina Kiadó 1983).

12 „Miskóczi Országos Csisma-Dia-Dal verseny”, *Bolond Istók* 7/33 (1884. augusztus 14.), 6–8., ide: 6.

13 „A Lisztjubileum alkalmával”, *Az Üstökös* 16/43 (1873. október 25.), 508. Török József (1813–1894) orvos, természettudós, gyógyszerész. Közvetett és közvetlen utalás rá a „Nincs többé kopasz fej!”-szlogennel együtt több alkalommal történik a Jókai Mór által alapított lap hasábjain. Így a Zeusznak az orvosi szakma kuruzslássá válása miatt panaszkodó Hippocrates idézi a „Concurrentia az Elysiumban” második oldalán, *Az Üstökös* 5/25 (1862. június 21.), 193–194, ide: 194. Továbbá Török és Jókai rövid dialógusa: „Nincs többé kopasz fej! (Török József) – De egy kopasz fej még is csak van. (Jókai Mór).” *Az Üstökös* 12/13 (1869. március 27.), 103; A csodaszereket áruló „patyikások” között: „Csodagyógyszer, minőt Terek patyikás és más bel- és külföldi patyikások kolyvasztanak (...) „Nincs többé kopasz-fej.” „Keleti[!] népe az Üstökösben”, *Az Üstökös* 15/31 (1872. július 28.), 362. A *Vasárnapi Ujság* a magyar orvosok és természetvizsgálók 1863 szeptemberében megrendezett pesti találkozójáról megjelent beszámolójában fakad ki a hajnövesztő szerek világcsaló „Nincs többé kopasz fej!”-sarlátanságán, amelyet éppen a jelenlévő tudósok megritkult haja igazol. dr. Síkor, „Visszapillantás a magyar orvosok és természetvizsgálók IX. nagygyűlésére”, *Vasárnapi Ujság* 1863, 357. Török József nem mellékesen a Zenetudományi Társulat Évkönyvének 1841–1845 közötti szerkesztésében is közreműködött.

kedő szereplőkkel teletűzdelve azt.¹⁴ A szónoklatát magában tartani alig tudó Ábrányi retorikai tehetségével élve véget nem érő laudációba kezd:

Uraim, evők és evőnék, éhesek és éheseknök, szomjasok és szomjas dalnok! (gyomorkorgás: „együnk még“, „majd később.“) Nincs irgalom! Liszt uram, abbém, „hirhedett zenésze a világnak“ több pápás s egyéb lonkairerend birtokosa szólok az urnak ... (Liszt flegmatice eszik, míg Erkel megsúgja, hogy föltekintsen, ne egyék, mert most magyarul fogják sorba köszönteni. Liszt szelid sóhajjal félrerakja a villát) ... Ember, isten! nem isten, de démon, nem démon, de pandémon, szólok hozzád én idősb Ábrányi Kornél, atyja Emilnek és ifj. Kornélnak, megteremtője a magyar zenének.... Dicső, csillagrugó meteor, farkas üstökös!... Mi vagy te? Mi e nemzet? Mi e nemzet nélküléd?... E nemzet por, homok, sár — semmi, ha te — fényvillámaidat végig nem kígyóztatod e hazán. Csak te teheted nagygyá. Ha nem élnél, ki tudna valamit e nemzetről? Senki. Én idősb Ábrányi Kornél, Emil és ifj. Kornél atyja, híressé e nemzetet nem tehetem, bár én fedeztem föl az „Újvilág“ szerint a magyar muzsikát. Nagygyá te tetted. Csak te meteor, üstökös, csillag, isten, démon, pandémon! Jöjj hát vissza mi közénk. A nemzet nevében térdeimen könyörgök én, id. Ábrányi Kornél, Emil és ifj. Kornél atyja, ereszkedjél le e kis térre és lakjál közöttünk, légy alkotmányos muzsikuskunk és élj meg, amint tudsz — jövel meteor, jövel üstökös — jövel billentyűk Hannibálja, pedálok Julius Caesarja, Bösendorferek Hunyadija, zeneharcozok Napoleonja, isten, ember, démon, pandémon — jöjj ó jöjj!”¹⁵

S ha mindez nem lenne elég, Ábrányi a Lisztet Himalájához hasonlító rajongókat rendre utasítja, ragaszkodva a magyarsághoz: „Mit Himalaya és Cordillerák? Lépjenek hátra, mert ön [t.i. Liszt] Tátra, Mátra, Fátra — ön több, ön Gellérthegey — még több — ön a Svábhegy. *Magyar* zenésznek *magyar* hegyet!”¹⁶

A *Bolond Miska* 1873. novemberi *Garantírozatlan híre*iben említi, hogy Ábrányi műkifordító Emil fiával együtt tiszteletbeli molnár lehet, mivel „az utóbbi napokban ugy teleliszteték magukat”.¹⁷

Mint Liszt és Erkel szinte állandósuló kísérője, és nem utolsósorban a zeneélet irányításával kapcsolatban ambiciózus személyiségként feltűnő Ábrányi a városkép részévé is válik. Legalábbis ezt tükrözi a *Borsszem Jankó*, 1879. március 30-diki, Erzsébetváros jelen és 100 évvel későbbi képét vizionáló leírása, mely szerint „Az Erzsébetvárosban számos középületet találunk. Ott van a nemzeti Kintornarium, azaz verkli-akadémia, (Id. Ábrányi Kornél-utca 1. sz.)”¹⁸ Illetve a Szent Erzsébet templom jellemzése, melyben megemlékezésként tartott a „szent Liszt Ferencz sírja, Bösendorfertől, id. Ábrányi Kornél emléktáblája makói márványból; Ellinger József híres tenorista siremléke, mely Eleázár szerepében mutatja a 175 éves művészt.”¹⁹

A *Borsszem Jankó* General Bumbumjának zeneirői karaktere szintén többször megjelenik az élclapok hasábjain.

...az anyag nyügeitől megszabadulva Eördögünk egész súlyával a magyar zeneművészet oltárára helyezkedett [...] Nem akarván sehol második lenni, miután a zeneirodalomban egy Öördög (a Róbert t. i.) már nevezetes helyet vívott ki, s még nevét is megváltoztatta [...] Ábrányi lett;

14 „Liszt-bankét”, *Borsszem Jankó* 2/71 (1869. május 9.), 188.

15 „Liszt-bankét”, *Borsszem Jankó* 2/71 (1869. május 9.), 188.

16 I. m.

17 „Garantírozatlan hírek”, *Bolond Miska* 14/46 (1873. november 16.), 175.

18 „Erzsébetváros”, *Borsszem Jankó* 12/13 (1879. március 30.), 9.

19 I. m.

és azóta a magyar zeneirodalomban ő képviseli az Abrakadabrárt. S azóta a magyar zene nem csekély lendületet nyert; a külső siker legalább elég fényes; a „Zenészeti lapok” megjelennek, a tücsök még csiripol, a pacsirta még dalol, a fülemile csattog, Erkel egyre üti a taktust, Reményi még repülj fecskendez, a Privorszkyban folyton repegeti a sziveket Rácz Pali, vagy Berkes; a magyarországi dalárdák pedig dalárünnepélyt tartanak Nagyváradon, s ott Ábrányi fogja a taktust verni.²⁰

Kritikai melléfogását azonban a *Színházi Látcső* sem hagyja szó nélkül: kíméletlenül szembesíti a *Faust* operát „silány fércműnek” tituláló Ábrányit a teltházias előadásokkal, amelynek közönsége több este után sem hajlandó a *Zenészeti Lapok* szerkesztőjének avatott bölcsességét követni.²¹ Ugyanígy szóvá teszi Reményi Ede művészetének megítélésében bekövetkezett teljes pálfordulását.²² Működésének 50. jubileuma újabb és újabb alkalmat kínál a nevével variáló szójátékokra is.²³

A *Borsszem Jankó* idézett 1872-es cikke érezhetően megkérdőjelezi a magyar zenetörténet megírásával kapcsolatos vállalkozását, s nem mellékesen az „epochalis mű” elvégzésében a szakmain túlmutató politikai támogatást is sugall.

Reméljük, hogy ezen művével nem lesz kénytelen anyagihiány miatt felhagyni, mint ahogyan operabíráói tiszttel járt, amelyet egy évig a megbírálandó operákra való szakadatlan és feszült várakozásban töltött el. Az operák nem jöttek ugyan, de Ábrányi tovább is várakozott volna, ha azon hivatalt Orczy intendáns a maga részére nem foglalta volna el. Így azután nem maradt más hivatala, mint titokban zenetörténetet írni, és nyilvánosan — taktust verni.²⁴

20 „General Bumbum”, *Borsszem Jankó* 5/240 (1872. augusztus 4.), 2.

21 „Színházi hírek”, *Színházi Látcső* 1/186 (1863. október 12.), 3., 1/194 (1863. október 20.), 3., 1/200 (1863. október 26.), 2.

22 *Színházi Látcső* 1/119 (1863. augusztus 4.), [2.]

23 Terjedelmi okokból csupán egyetlen példa: „**Id. Ábrányi Kornél.** /*(In dulci jubilo.)* /Félszázadon át küzdél, fáradál,/ Magyar művészetért túrsz annyi hátrányt, /Ma még is látod: hogy eszményed, czélod, /Magyar zenénk, nem hiú **magyar ábránd!**”, *Bolond Istók* 20/22 (1897. május 30.), 8.

24 „General Bumbum”, *Borsszem Jankó* 5/240 (1872. augusztus 4.), 2.

ABSZTRAKT

TÓTH EMESE

„*General Bumbum.*” A *Borsszem Jankó* *Ábrányi*-portréja

Id. Ábrányi Kornél működésének, gyakran pátosszal teli arcélének erős kritikájú, politikai felhangtól sem mentes ellenpontja a korabeli élclapok írásainak sora. Megjelenítésének e verbális és vizuális módja egyaránt tanulságos, különösen a *Borsszem Jankó* 1872-ben közölt *General Bumbum*-karikatúrája tükrében. A kapcsolódó kísérőszöveg az életmű szerteágazó irányait bontja ki – az ikonográfia és az irónia eszköztárával. Előadásomban a címadó elnevezés 19. századi használatából kiindulva mutatom be az Ábrányit jellemző élclapok képi és szóbeli fordulatainak típusait.

* * *

“*General Boom-Boom*” – *Ábrányi’s Portrait in the Satiric Paper Borsszem Jankó*

The profile of the passionate activities carried out by Kornél Ábrányi the Elder also generated a contrasting image – in a number of articles released by the satiric newspapers of the period. These articles equally employed strongly criticism and implied political overtones. The specific verbal and visual modalities of presentation are both instructive, especially in light of *Borsszem Jankó’s* [Jack and the Bean-Stalk] caricature of “General Boom-Boom,” published in 1872. The accompanying text related to the caricature reveals the diverse fields of Ábrányi’s activity and lifework – by using the tools of iconography and irony. This paper presents the typology of the visual and verbal idioms meant to characterize Ábrányi, starting from the nineteenth-century use of the designation raised in the title.